

*Josip JELENIĆ**Uvod*

Čovjek svojim radom sudjeluje u stvoriteljskom činu Stvoritelja i sebe ostvaruje kao »sliku Božju«. On je pozvan na rad iz čega slijedi i njegovo »pravo na rad«. Gotovo da zakonodavstva svih zemalja priznaju to pravo u manjoj ili većoj mjeri. Drugo je pitanje, međutim, kako to pravo biva ostvarivano ili je li ga uopće moguće ostvariti u pojedinim sredinama. Da nije ostvarivano, bez obzira je li opravdano ili neopravdano, očituje činjenica da danas postoje »mase nezaposlenih« kao i onih poluzaposlenih. Upravo su oni tema ovog članka.

U ovom se prikazu »problem nezaposlenosti« promatra u svjetlu socijalnog učenja Crkve, tj. socijalnih enciklika počevši od »Rerum novarum« (1891) do »Centessimus annus« (1991). Susljedno tome i rješavanje se predlaže prema načelima iznesenim u tim crkvenim dokumentima.

Prvi dio govori o pojmu »nezaposlenosti«, njegovu nastajanju i značenju. Drugi dio posvećen je panoramskom pregledu socijalnog učenja Crkve o pitanju nezaposlenosti. Treći dio obrađuje isto pitanje u Hrvatskoj.

Želim istaknuti da svrha ovog prikaza nije detaljno ulaženje u tehničku stranu problema niti njegova rješavanja, nego više načelne smjernice iznesene u socijalnih enciklikama koje ne smiju smetnuti s uma u određivanju nezaposlenosti, njezinu vrednovanju i traženju rješenja.

*I. Nezaposlenost: definicija, uzroci, vrste*

Najopćenitije govoreći pod nezaposlenošću se razumijeva stanje u kojem su osobe bez posla. Drugim riječima, nezaposlenima se smatraju radno sposobne osobe koje ili vrlo malo rade ili traže posao.<sup>1</sup> Kad se od ovog najšireg određivanja pojma »nezaposlenosti« ide prema njegovom specifičnom određivanju, tada definicija ovisi o pojedinim znanostima koje ističu ovaj ili onaj posebni element. Tako npr. dok pravo ističe samo činje-

1 Usp. *Encyclopedia Americana*, American Corporation, New York 1970, Vol. 27, str. 363. (Odsad će djelo u tekstu biti citirano kao AE).

nicu nezaposlenosti (stanje bez posla), dotle sociološki promatrano naglasak je više na svojstvu radnika ili na nezaposlenosti koja ovisi o radniku.<sup>2</sup> Takvom različitom isticanju različitih momenata u definiranju nezaposlenosti uvelike pridonose i različita zakonodavstva u promijenjenom kontekstu državnog i privatnog programa pojedinih zemalja. U svakom slučaju pri nezaposlenosti riječ je o trenutnoj ili trajnoj odsutnosti »mogućnosti pojedinca ili grupe ljudi ili masa da se radno angažiraju u sferi institucionalno organiziranog društvenog rada, odnosno odsutnost mogućnosti društva da osigura uvjete za radno angažiranje svih svojih građana.«<sup>3</sup>

Politički promatrano, nezaposlenost je nijekanje prava čovjeka na rad, odnosno nijekanje stjecanja sredstava za svoj život kao i svoje obitelji; nijekanje jamstva za gospodarsku, društvenu, ali i biološku sigurnost; nijekanje slobode od neimaštine i stalne neizvjesnosti za život. Nezaposlenošću se onemogućuje »društveno priznanje uloga dostojanstva rada odnosno društvenog mjesta i prava radnika«, osobito onog o samoorganiziranju.<sup>4</sup>

Ovaj panoramski pregled shvaćanja i definiranja pojma »nezaposlenosti« navodi na zaključak da ne postoji suglasnost oko njegova određivanja o specifičnostima koje sam istaknuo u pojedinim definicijama. Razlog je prije svega u činjenici što se pri rješavanju tog prolema često polazi od specifičnosti društveno-gospodarskih odnosa date zemlje, na temelju čega se stvara i odgovarajuće pojmovno određivanje.<sup>5</sup>

### *Uzroci i vrste nezaposlenosti*

Kao i pri definiranju pojma »nezaposlenosti«, tako i pri određivanju njezinih uzroka ne postoji jednoglasnost, ovisno o shvaćanju društvenih i gospodarskih odnosa u određenom društvu. Različite gospodarske (i društvene) teorije različito pristupaju i pronalaze uzroke nezaposlenosti.

Neoklasicističke teorije (Thunen, Gossen, Cournot, W. S. Jevons, L. Walars) pronalaze uzrok nezaposlenosti u nefleksibilnosti (tj. nesavitljivi-

- 2 Pravno gledano, nezaposlenost je »pojava kad ostane bez posla veći broj lica kojima rad iz radnog odnosa predstavlja glavno zanimanje i osnovno stjecanje sredstava za život« (usp. Pravna enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1979, str. 791). Sa sociološkog stajališta »nezaposlenost je osobina radnika koji zbog uvjeta nezavisnih od njegove volje ne može se baviti onom vrstom društvene aktivnosti za koju je osposobljen, a ni kojom drugom tako da pada na teret društva« (usp. MANDIĆ, ... priredili, *Riječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1975, str. 397).
- 3 Sociološki leksikon, Savremena administracija, Beograd, 1982, str. 408. Pri ovakvom definiranju pojma »nezaposlenosti« polazi se od činjenice postojanja samo društvenog vlasništava a ne privatnoga, pa, prema tome, ni kapitala ni najamnine.
- 4 Usp. Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 637.
- 5 Usp. Sociološki leksikon, nav. dj., str. 408.

vosti, krutosti) cijena i plaća (što uzrokuje smanjenje učinkovite proizvodnje i tako onemogućuje zamjenu rada u kapital) i u nepokretljivosti rada (što neizravno smanjuje potražnju za radom tj. povećava broj nezaposlenih).<sup>6</sup>

Prema Keynesovoj teoriji, postojanje nezaposlenosti - čak i u fazi gospodarskog širenja, napretka - proizilazi iz činjenice da poduzeća ostvaruju ulaganja sve dotle dok djelotvorna marginalna moć kapitala ne postane veća od kamatne stope koju je potrebno naplatiti da bi se posjedovao novac za nova ulaganja. (Dosljedno tome Keynes smatra da je, na prvom mjestu, potrebno ostvariti, u što većoj mogućoj mjeri, smanjenje kamatne stope; no, budući da to ne čini dostatnim kako bi se osigurao dostatan obujam privatnih ulaganja - a time i nova radna mjesta - koji bi jamčio punu zaposlenost, potpunu uporabu raspoložive radne snage, autor smatra da bi država morala razvijati vlastita ulaganja, držeći da će javna ulaganja brzo povećati nezaposlenost.<sup>7</sup>

Postkeynesijanske teorije usredotočuju se na postojeću strukturalnu nezaposlenost. Prema ovima, poteškoća se sastoji u tehničkoj nemogućnosti napretka da se smanji nezaposlenost, u poteškoći zamjene rada u kapital i u obvezama komplementarnosti koje postoje između dva faktora (rada i kapitala), a između ovih je »proizvodna« funkcija i tehnički napredak. Ako naime tehnički progres ne mijenja tehničku vezu između kapitala i rada, on, po sebi, ne može pridonijeti smanjenju strukturalne nezaposlenosti ako ne otklanja gušenje (lihvu) koje proizilazi iz nedostatka kapitala.

Marksističke teorije vide uzrok nezaposlenosti u kapitalističkom svijetu u samoj naravi tog sustava: ovaj, radi svog održanja, stvara mnoštvo nezaposlenih i povećava kapital. U marksističkoj analizi, dakle, nezaposlenost mnoštva uzrokovana je akumulacijom kapitala.<sup>8</sup>

Danas smo svjesni činjenice da su uzroci nezaposlenosti mnogostruki i da se ne mogu tražiti samo u ekonomiji ili politici. Naprotiv, treba ih tražiti u cjelokupnosti ljudskog života i djelovanja.<sup>9</sup>

6 Usp. F. DEMARCHI, A. ELLENA, a cura di, *Dizionario di sociologia*, Edizioni Paoline, 1976: »Occupazione«, str. 828. (Djelo će odsad biti citirano kao DS).

H. Braverman, »Lavoro e disoccupazione« in *Monthly Review*, br. 7, 1975, str. 6-10.

7 Usp. R. F. KAHN, *Il rapporto tra l'investimento nazionale e la disoccupazione*, Roma, 1931.

J. M. KEYNES, *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novac*, »Kultura«, Beograd, 1956 (preveo Dodić).

8 Usp. K. MARY, *Il Capitale* (a cura di M.L. Boggeri), Libro terzo, editori Riuniti, Roma, 1970, Capitolo quindicesimo, pp. 317-318.

9 Treba prvotno razlikovati zbog čega ljudi nemaju posao. Neke su osobe npr. nesposobne ili su nekompetentne i zato su nezapošljive; druge mogu biti zauzete na drugi način (studenti, kućanice, umirovljenici, itd., i zato ne traže zaposlenje; jedni su opet povremeno zaposleni itd.). Prema tome nezaposlena je ona osoba koja nije zapošljiva a koja je radno sposobna i ne radi.

U literaturi se u naše vrijeme uglavnom spominju ovi uzroci nezaposlenosti:

- depresija u privredi,
- promjene u potražnji za određenom vrstom radnika,
- sezonske promjene,
- tehnološke promjene,
- osobno nesnalazjenje,
- promjene kod ljudi u ponašanju, željama i potrebama.<sup>10</sup>

Dok se prva četiri uzroka drže »redovitima« ili »normalnima«, dotle su dva posljednja više osobne naravi, nepredvidivi i zato teže kontrolirani. Valja ipak upozoriti da i ti »osobni« uzroci nezaposlenosti postaju sve više i češće redoviti i »normalni«.<sup>11</sup>

U svezi s uzrokom nezaposlenosti želio bih kazati nešto više o već spomenutom »*tehničkom procesu*« ili tehnološkom procesu. Danas naime u razdoblju tehnoloških inovacija i napretka tehnički proces postaje jedan od glavnih uzroka nezaposlenosti. U kombinaciji čimbenika proizvodnje povećava se udio tehnike, a smanjuje udio živog rada. (Ovdje se zapravo radi o porastu organskog sastava kapitala, odnosno sredstava bez primjerenog povećanja ulaganja). Takav omjer snaga ovisi o više činitelja, npr. o porastu stanovništva i o tempu proširene reprodukcije, tj. o broju novih poduzeća koja se svake godine uključuju u proizvodnju. Drugim riječima, ako je broj novog radno sposobnog stanovništva veći od potrebe za novom radnom snagom, određenih tempom proširene reprodukcije (ulaganja), onda se nova radna snaga ne može zaposliti. Dalje, *cikličke varijacije* u privredi vrlo su čvrsto povezane s nezaposlenošću: u razdoblju privredne kontrakcije nezaposlenost je najveća, a u razdoblju širenja privrede najmanja. Isto tako *prekovremeni rad*, drugi radni dan, visoka intezivnost rada i te kako utječu na porast nezaposlenosti (ako ih ne prati razmjerno ulaganje i otvaranje novih radnih mjesta).<sup>12</sup>

Zatim, u svezi sa stalnom i privremenom nezaposlenosti, potrebno je iznijeti slijedeće: dok su uzroci prve klasične prirode, odatle je tekuća ili privremena nezaposlenost više vezana uz neuredan (stihijski) i neravnomjeran razvitak u proizvodnji.

Ovisno o maloprije navedenim čimbenicima koji uzrokuju nezaposlenost, određuju se i vrste nezaposlenosti koje su, više- manje, jednake za sve gospodarske i političke sustave. Tako danas suvremene ekonomske i političke teorije razlikuju ove vrste nezaposlenosti:

10 Usp. EA, nav. dj., str. 363.

11 Usp. *Redemptor hominis*, br. 16; *Laborem exercens*, br. 2,18; *Sollicitudo rei socialis*, br. 28,29...

12 Usp. *Ekonomski leksikon*, nav. dj., str. 810.

- prisilna i svojevoljna nezaposlenost (odbijanje ponuđenog posla uz nudenu najamninu),
- potpuna i djelomična,
- stalna i povremena,
- sezonska nezaposlenost,
- masovna nezaposlenost (kada je broj nezaposlenih, od ukupno radno sposobnog stanovništva, više od 5%),
- funkcionalna nezaposlenost (ovisna o funkcionalnim motivima državnog gospodarstva),
- organska nezaposlenost (uzrokovana organskim motivima državne strukture),
- tehnološka nezaposlenost (suvremeniji strojevi smanjuju potrebu za živom radnom snagom),
- funkcionalna nezaposlenost (uzrokovana prijelazom radnika iz jednog proizvodnog sektora u drugi),
- nezaposlenost izazvana redimencioniranjem bilo pojedinih tvrtki bilo cjelokupnim gospodarstvom.<sup>13</sup>

Uz ovu detaljnu podjelu vrsta nezaposlenosti koja je više vezana uz kapitalistički gospodarski sustav, u naše se vrijeme sve češće spominje i ona vezana uz marksističku ekonomsku znanost koja razlikuje ove oblike nezaposlenosti:

- tekuća nezaposlenost, kao rezultat promjena u tehničkom i organskom sastavu kapitala: jedni se otpuštaju s posla, a drugi stručnjaci primaju na posao; radi se o »smjenama«,
- agrarna nezaposlenost ili prenaseljenost (ova se još nazivlje latentnom ili prikriivenom),
- stagnantna nezaposlenost: obuhvaća dio radništva koji je povremeno zaposlen.<sup>14</sup>

Ovdje valja upozoriti na slijedeće: kada ekonomisti, političari i ideolozi marksističke provenijencije govore o nezaposlenosti (tj. o vrstama i uzrocima nezaposlenosti), oni, prije svega, misle na ovaj problem u kapitalističkom sustavu vezan uz najamni rad, kapital, akumulaciju, bogaćenje kapitalista. Naime, barem u teoriji, nezaposlenost kao takva nikako se ne uklapa u ideološki koncept marksizma: pa neće valjda radnici sami sebe isključivati s posla!

Uz ove dvije »klasifikacije« vrsta nezaposlenosti nadodajmo i to da je ova (nezaposlenost) prijeko potrebna pretpostavka i posljedica neravnomjerenog kretanja u privredi u kojoj se smjenjuju razdoblja uspona i krize

13 Usp. *Dizionario enciclopedico italiano*, Istituto poligrafico dello Stato, Roma 1956, Vol. IV, p. 104. (Djelo će odsad biti citirano kao DEI).

14 Usp. *Politička enciklopedija*, nav. dj., str. 637.

hipeprodukcije. Tako cijeli proces obuhvaća: *KRIZU --- OŽIVLJAVANJE --- DEPRESIJU --- PROSPERITET (NAPREDAK)*, uz napomenu da »prosperitet« ne znači uvijek i otvaranje novih potrebnih radnih mjesta.

Na kraju ovog prvog dijela nekoliko primjedbi. Promatrana samo s ekonomskog (materijalističkog) stajališta nezaposlenost je »nužno zlo« kao posljedica dijalektičke napetosti između rada i kapitala sa svrhom povećanja ovog drugog. Budući da ekonomski razvoj ne može uvijek slijediti linalno uzlaznu liniju, nezaposlenost se ne može izbjeći. (To ne znači da se ne može svesti na najmanju moguću mjeru). U igri su tri čimbenika: rad, kapital i zarada koji zajedno slijede logiku smanjenja prvoga a povećanje drugoga i trećega. Takva ekonomska računica ne vodi brigu o ljudskim i moralnim dimenzijama ljudskog rada i nezaposlenosti.<sup>15</sup>

## *II. Kvalifikacija problema nezaposlenosti u socijalnom učenju Crkve*

Svi socijalni dokumenti Crkve obrađuju problem nezaposlenosti bilo izravno bilo neizravno. Dakako da je on promatran u širem kontekstu, tj. njezin ekonomski, socijalni, politički i etičko ljudski vidik uzeti su kao cjelina u koju se uklapa i nezaposlenost. Tako je dakle nezaposlenost kao »suprotnost pravednoj i korektnoj situaciji na području prava rada predmet bavljenja svih socijalnih enciklika više ili manje.<sup>16</sup> Uz ovo treba istaknuti da je problem nezaposlenosti promatran u sklopu rada, prava na rad, podjele rada, zaposlenja, ali i samostalno.

Ipak, isto tako, valja pripomenuti da se prve socijalne enciklike ne bave izravno spomenutim pitanjem. Tek posljednje enciklike bave se nezaposlenošću kao jednim od najbitnijih i rastućih problema na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Razlogom takvu tijeku razvitka jest u činjenici da je pojam nezaposlenosti bitno vezan uz pojavu radništva, tj. za odnos rada i kapitala, tehnologije i ljudske osobe, napretka i bogatstva. Tako industrijska revolucija dovodi do pojave nezaposlenosti.

### *Leon XIII. i Pio XI.*

Leon XIII. u »*Rerum novarum*« proglašava i upućuje na »prava i dužnosti« o kojima ovisi u kakvom će odnosu biti bogataši i siromašni (radnici), »oni koji daju kapital i oni koji rade (RN, br. 11). Dakle, za Leona XIII.

15 Usp. Luigi Campiglio, »Riflessioni di un economista sulla 'Solicitudo rei socialis',« u: *Aggiornamenti sociali*, n. 6, 1988, pp. 431-442.

16 Usp. *Laborem exercens*, br. 18.

odnos (ili kontekst) rada i kapitala - oblikovan kao /radničko pitanje/ - postaje platforma za raspravljanje o zaposlenosti odnosno nezaposlenosti. Slijedeći liniju razvitka, tj. krajem XIX stoljeća - razdoblja korjenitih društvenih i političkih promjena, s jedne strane, i, s druge strane, žestokih suprotnosti među mnogima, te prevratnički nemiri - naovamo, nezaposlenost se sve više oblikuje kao golem problem. Naime, kako se rađa radništvo, kako se uvodi tehnologija i poboljšava proces proizvodnje, tako se rađaju i kategorije »nezaposlenih«. Stvara se situacija/klima gdje je »sve više pred očima radnika svakodnevno, poput strašila, prijeteći stajala nezaposlenost« (MM, br. 13 - govoreći o vremenu RN).

U rješavanju »radničkog pitanja«, a u svezi s tim i nezaposlenosti, prema RN odsudna uloga pripada državi kao najvažnijoj političkoj instituciji u društvu. Njezina je briga i dužnost »podupirati sve ono što može popraviti stanje radnika« (RN, br. 27). Toj plemenitoj brizi države pridružuju se i sindikati (ili bi se morali pridružiti) čije osnivanje Leon XIII. svesrdno potiče pod imenom »radnička udruženja« (RN, br. 37).

Pio XI, nasljednik Leona XIII, u enciklici »Quadragesimo anno« preuzima misao i učenje svoga prethodnika o »pitanju nezaposlenih« i stavlja ga u kontekst bogatih i siromašnih, tj. i bogatstva pripadaju svima i zato svi imaju pravo djelotvorno sudjelovati u njihovoj obradi i blagodati (QA, br. 57; RN, br. 38). Na taj se način kategorija »nezaposlenih« širi i na »siromašne« koji se bore za preživljavanje, jer su isključeni bilo iz punog sudjelovanja u radu, bilo iz uživanja plodova istog rada (RN, br. 41; QA, br. 60) - i preko kojega dolazi do sredstava potrebnih za pristojan život. U svezi s tim papa definira zadaću Crkve kao dužnost brinuti se za ostvarenje prava na rad svima (QA, br. 65) čemu će se poslije pridružiti i Pio XII. u svojoj Radio poruci 24. 12. 1944 (usp. Uvod). Iz te dvostruke »naravi« ljudskog rada, naime (rad je osoban i potreban), proizilazi pravo na zaposlenje i susljedno dužnost borbe protiv nezaposlenosti (RP, Uvod).

Ipak, potpuno rješavanje problema nepravde, siromaštva i nezaposlenosti u svijetu Pio XI. vidi u čudorednoj obnovi cijelog društva (QA, br. 77s, 127-129; RN, br. 61), koja će postati imperativ svih socijalnih dokumenata a dostići će svoj vrhunac u socijalnim enciklikama Ivana Pavla II.

### *Ivan XXIII. i Pavao VI.*

Tek će papa Ivan XXIII. u socijalnoj enciklici »Mater et magistra« (1961. godine) otvoreno i određeno progovoriti o problemu »masovne nezaposlenosti« kao »ploda« napretka i primjene znanosti i tehnologije (MM, br. 54). Radi se o pogrešnom, i stoga nepravednom, shvaćanju uloge tehnološkog napretka uz već prisutan neravnomjeran razvoj u svijetu. Upra-

vo će »razvoj« postati kontekst u okviru kojeg se govori i o problemu nezaposlenosti.

Jednako kao i njegovi prethodnici, Ivan XXIII. smatra da država ima odsudnu ulogu u rješavanju ovih problema, a pogotovu kad se uzme u obzir njezino značenje na ekonomskom području. Dužnost je država, ističe papa, da se brinu kako bi svi dijelovi zemlje jednako omogućili zaposlenje svima, tj. razvoju pojedinih dijelova zemlje (MM, br. 150). Konkretno to znači: voditi brigu o zapošljavanju, kretanju stanovništva, odmjeravanju radničke plaće, oporezivanju, o kreditima i o ulaganjima i industrijske grane koje će promicati druge djelatnosti i tako otvarati nova radna mjesta.

U drugoj socijalnoj enciklici »Pacem in terris« Ivan XXIII, govoreći i »pravima čovjeka«, spominje i »pravo na rad« kao i to da čovjek »sam slobodno obavlja posao« (PT, br. 18). Ustvari »zapovijed naravi odredila je rad za očuvanje čovjeka« a time i njegova dostojanstva (PT, br. 20; RP, br. 17). Dakle, »iz dostojanstva ljudske osobe rađa se i pravo na ekonomsku djelatnost« (PT, br. 20). I u »Pacem in terris« Ivan XXIII. ponavlja već izrečenu misao u »Mater et magistra« o dužnosti države u »omogućavanju zaposlenja svim radnicima (PT, br. 64). Država se treba voditi »dobrom ljudske osobe« kao imperativom koji ide upravo za uklanjanjem mnoštva nezaposlenih (PT, br. 139).

Budući da je Ivan XXIII. »papa Drugog vatikanskog sabora« i saborski dokumenti odražavaju njegovu misao (a preko Sabora i cijele Crkve) o nezaposlenosti. Npr. u »Gaudium et spes« zahtijeva se od svih političkih, društvenih i ekonomskih faktora da se odlučno zauzimaju u pronalaženju novih radnih mjesta (br. 63, 66) jer *svakom čovjeku* pripada »pravo na rad prema ispravnoj normi njegove savjesti« (br. 26).

Iako Ivan XXIII. govori o »masovnoj nezaposlenosti«, tek će Pavao VI, u enciklici »Populorum progressio« (1967), uzdignuti problem nezaposlenosti na svjetsku razinu. Naime, enciklika promovira mir kroz razvoj cjelokupnog čovječanstva (»Razvoj je novo ime za mir«, PP, br. 76) koji uključuje i pravo na rad svakom čovjeku. Tako je i opet u središtu pozornosti sam čovjek, tj. cjeloviti razvitak ljudske osobe iz čijeg dostojanstva izvire pravo na ekonomsko djelovanje (PP, br. 14). Međutim, iako je to u teoriji jasno i deklarativno prihvaćeno, papa, imajući na umu stvarne mogućnosti, prilike i praksu, upozoruje da je potpuno otklanjanje nezaposlenosti kao izraza ljudske bijede i siromaštva, ideal za kojim i prema kojem treba težiti (PP, br. 21). Nije moguć razvoj cjelokupnog čovječanstva - u miru - ako *svaki čovjek* nema stvarne mogućnosti ulaganja svojih ljudskih potencijala i sposobnosti u taj isti razvoj.

Četiri godine nakon objavljivanja »Populorum progressio« Pavao VI. u svom apostolskom pismu »Octogesima adveniens« (1971) navodi nezapo-

slenost kao posljedicu zanemarivanja poljodjelstva što ima za posljedicu bježanje u grad (u »bolji život«) i tako se stvara nova vojska nezaposlenih (QA, br.8). Dalje papa upozoruje na činjenicu da upravo omjer između industrijalizacije i poljodjelstva te pretjerani urbanizam predstavljaju jedan od glavnih uzroka nezaposlenosti (QA, br. 9). Govoreći na Trećoj sinodi biskupa (1971) Pavao VI. opisuje društveno-gospodarsku situaciju u svijetu ovim riječima: »Nada koja je u posljednjih 25 godina zahvatila ljudski rod ... pokazala se ispraznom u zemljama u razvoju... To se dogodilo zbog naglog porasta stanovništva i viška radne snage, zbog stagancije sela i manjka agrarnih reformi, zbog masovnih migracija iz sela u gradove, gdje industrije, unatoč velikog kapitala pružaju premalo mogućnosti za zaposlenje. To katkada ide dotle da četvrtina radne snage ostaje bez posla«. <sup>17</sup>

Jednako tako i na Sinodi biskupa g. 1974. papa ponovno izričito zahtijeva, u okviru društveno-ekonomskih prava čovjeka, odlučno zauzimanje svih sudionika javnog života u odstranjivanju nezaposlenosti. Njezino postojanje zapravo je znak potrebe za dubokim i korjenitim reformama na svim razinama društvenog, političkog, gospodarskog i kulturnog života. <sup>18</sup> Prema tome, nezaposlenost se smatra negativnom pojavom i izvorom siromaštva, bijede i zla.

### *Ivan Pavao II.*

Ovaj papa u enciklikama »Laborem exercens«, »Sollicitudo rei socialis« i »Centesimus annus« vrlo često govori o »problemu nezaposlenosti« kao o nečem nedostojnom čovjeka. Drama današnjega čovjeka obilježena je financijskim, novčarskim, proizvodnim i trgovačkim strukturama i mehanizmima »koji vladaju svjetskom ekonomijom služeći se različitim političkim pritiscima. Sve te strukture pokazuju se nesposobnima kako za sređivanje nepredvidivih društvenih prilika..., tako i za izlaženje u susret žurnim izazovima i etičkim zahtjevima sadašnjeg trenutka. Podvrgavajući čovjeka pritiscima koje je sam čovjek stvorio, ubrzano razarajući energetske i materijalne zalihe, upropašćujući prirodni okoliš, te strukture neprestano šire područje bjede... Dramu još više zaoštava bliska povezanost povlaštenih društvenih slojeva i zemalja u kojima vlada izobilje, koje preko svake mjere gomilaju blaga te je njihovo bogatstvo prečesto zloupotrebavano, uzrokuje različita zla« (»Redemptor hominis«, br. 163). Sve su

17 Usp. III. sinoda biskupa 1971, u M. VALKOVIĆ, priredio, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, KS, Zagreb, 191, str. 393.

18 Usp. I. sinoda biskupa 1974, u: Isto., str. 410.

to znakovi moralnog nereda koji vlada u svijetu, a zbog čega su potrebne neodgodive preobrazbe struktura gospodarskog života.<sup>19</sup>

Dakako da u »sređivanju« maloprije opisanog treba poštovati određena pravila i načela. Između ostaloga, papa spominje »solidarnost« koja se konkretno očituje u traženju prikladnih ustanova i ustrojstava za trgovanje, za nadzor nad bogatstvom, za novom podjelom bogatstava, za preoblikovanjem ustrojstava gospodarskog života; zatim treba raditi na oblikovanju istinske i prave kulture, probuditi savjest moralne odgovornosti; zabraniti prodaju oružja novonastalim zemljama i narodima a novac utrošiti za otvaranje novih radnih mjesta; inzistirati da autoritet države bude u službi općeg dobra. Dakako da sve ove predložene mjere zahtijevaju korjenitu promjenu načina mišljenja i vrednovanja, osobito bogatih naroda i zemalja.

Na osnovu maloprije kazanog posve je jasno da Ivan Pavao II. već u svojoj prvoj socijalnoj enciklici »Redemptor hominis« ulazi u dublju analizu zala suvremenog svijeta među kojima je zasigurno i nezaposlenost. On upire prstom u najdublje uzroke nezaposlenosti, tj. moralni i etički nered, bilo na razini pojedinaca bilo na razini pojedinih društava ili cijeloga svijeta.

Gotovo istu misao ponavlja Ivan Pavao II. u drugoj socijalnoj enciklici »Laborem exercens«. Zahtijeva niz mjera kojima bi se donckle smanjila nezaposlenost kao npr. preuređenje trenutnih ekonomskih struktura, a osobito preraspodjelu rada. Istina je, svjestan je toga i sam papa, da će i takve mjere trenutno značiti »za milijune kvalificiranih radnika barem privremenu nezaposlenost«, no, dugoročno gledano, ide se za stvaranjem novih radnih mjesta (LE, br. 1/2). Tim svojim razmišljanjem papa podsjeća svijet da tehnološki napredak ne znači u isto vrijeme i smanjenje nezaposlenosti.

U enciklici se dalje nezaposlenost dovodi u vezu s radom - koji »kao čovjekov problem« je »samo središte društvenog pitanja« (LE, br. 2) - njegovim definiranjem i vrednovanjem. U tom kontekstu spominje se i sukob između rada i kapitala gdje čovjek trpi štetu ukoliko ga isti sukob izbacuje s posla da ne bi previše optercćivao bubrenje kapitala odnosno kočio primjenu uvijek suvremenije tehnologije. Radi se o materijalizmu i ekonomizmu koji čovjek stavlja u drugi plan. Razumljiv je stoga papin poziv na mobilizaciju svih ljudi na borbu protiv prakse koja svodi čovjeka na puku igračku zakona ponude i potražnje i nezasićenog »imati« bez »biti« (LE, br. 13).

19 Riječ je o »grešnim strukturama« kao čovjekovu proizvodu čije ozdravljenje dolazi, prije svega, preko moralne obnove. Više o tome u: S. BASTIANEL, a cura di, *Struttura di peccato*, Piemme, Casale Monferrato, 1989, str. 39-64.

Nezaposlenost se dakle smješta unutar borbe između rada i kapitala s jasnim upozorenjem da antinomija između ta dva pola ne proizilazi iz strukture procesa proizvodnje niti iz ekonomskog procesa općenito. (Određena je »napetost« ili »dijalektika« potrebna). Problem je, kako dobro primjećuje Ivan Pavao II, u čovjeku, u njegovoj misli, koji je razbio i preokrenuo načelo prvenstva osobe nad radom (a još prije rada nad kapitalom). Rad se odijelio od kapitala i suprotstavio mu se. Stoga papa traži hitne promjene za nadvladavanje postojeće antinomije »kako na području teorije tako i na području prakse, promjene koje bi išle crtom čvrstog uvjerenja o prvenstvu osobe nad stvarima, a čovjekova rada nad kapitalom kao cjelinom sredstava proizvodnje« (LW, br. 13/6).

Nezaposlenost može biti promatrana i sa stajališta prvenstva rada nad kapitalom što je postulat »društvenog morala«. »Kada čovjek, naime, služeći se cjelinom sredstava za proizvodnju, želi u isti mah da plodovi njegova rada budu korisni njemu i drugima te da i u samom procesu rada, na radnom mjestu, nastupa suodgovorno i stvaralački« (LE, br. 15). Riječ je dakle o »personalističkom argumentu« za rad, za djelovanje za zaposlenje a protiv nezaposlenosti.

Ivan Pavao II. je međutim i te kako ukorijenjen u stvarnost koju svi živimo. Naime, i pored svih maloprije navedenih načela, preporuka i dobrih želja, on dobro znade da ostaje temeljno pitanje: kako se domoći posla, kako osigurati prikladno zaposlenje za sve radno sposobne ljude? Ovdje se nezaposlenost javlja i kao suprotnost pravednoj i korektnoj situaciji gdje bi se čovjek, preko rada, ostvarivao (LE, br. 18). Zbog toga papa izričito upozoruje da je dužnost poslodavca odlučno djelovati protiv nezaposlenosti »koja je uvijek zlo, a kada dosegne određene dimenzije, postaje prava društvena nevolja« (LE, br. 18). Borba protiv nezaposlenosti je stoga dužnost moralnog reda, tj. proizilazi iz načela o zajedničkoj uporabi dobara ili iz prava na postojanje i život.

Mladi bez posla su posebna briga Ivanu Pavlu II. koji »ne uspijevaju naći zaposlenje, i s ogorčenjem gledaju kako se izjalovljuje njihova iskrena volja da rade i njihova raspoloživost da preuzmu svoju odgovornost za ekonomski i društveni razvitak zajednice« (LE, br. 18).

Budući da društveni nauk Crkve ide za tim da bude pripremljen u praksi, sukladno tome Ivan Pavao II. predlaže neke konkretne mjere za otklanjanje problema nezaposlenosti. Evo nekih:

- Problem nezaposlenosti ima međunarodni značaj tj. njegovo rješavanje mora biti na *svjetskoj razini* pomoću nužnih sporazuma i ugovora. (Kriterij sklapanja takvih ugovora mora biti ljudski rad shvaćen kao temeljno pravo svakog čovjeka, rad koji daje svakome analogna prava).

- Voditi brigu da se međunarodne organizacije »dadnu voditi *točnom dijagnozom* složenih prilika i prirodnih, povijesnih, društvenih itd. uvjeto-

vanosti; da budu operativnije tj. djelotvornije u ostvarenje zajedničkih dogovorenih akcionih planova (LE, br. 18/3).

- *Globalna planifikacija* (od neizravnih poslodavaca) što se tiče onog diferenciranog radnog prostora u kojem se oblikuje ne samo ekonomski nego i kulturni život određenog društva.

- Ispravna i racionalna organizacija rada u takvom prostoru.<sup>20</sup>

- Potrebno je ispravno organizirati ljudski život što zapravo zahtijeva prikladni sustav odgoja i izobrazbe.<sup>21</sup>

- Sve maloprije navedene mjere trebaju postati izravna briga svih institucija života jednog društva, a osobito države i sindikata (LE, br. 20).

U enciklici »*Sollicitudo rei socialis*« Ivan Pavao II. promatra problem nezaposlenosti u kontekstu rastućeg jaza između bogatog Sjevera i siromašnog Juga (SRS, br. 13). Nezaposlenost i siromaštvo redovito idu zajedno. Ekonomska nejednakost (između pojedinih zemalja ili između pojedinih dijelova svijeta), razlike u kulturi i vrijednosnim sustavima su dodatni elementi koji, trenutno, i te kako utječu na različitost pristupa i vrednovanja a time i traženje uzroka nezaposlenosti.<sup>22</sup> Sve ovo dovodi u pitanje ostvarenje prava na rad svakog čovjeka odnosno njegova zaposlenja. Osim ekonomskih i socijalnih oblika siromaštva (koji utječu na ostvarenje ili neostvarenje prava na rad), postoje i drugi oblici, npr. političko i religiozno iskorištavanje i tlačenje, nepismenost, diskriminacija svake vrste, gušenje prava na poduzetnost u ekonomiji, tj. rušenje stvaralačkog duha građana, što rada pasivnost, ovisnost i podređenost birokratskom aparatu koji izaziva osjećaj nemoći, prevarenosti i očaja, itd. (SRS, br. 15).

To su opet posljedice ograničenog shvaćanja razvoja tj. njegovo svođenje na samo materijalnu dimenziju: kapital (»imati«) preuzima maha nad radom (ukoliko ostvarivanje onoga »biti«).

Od uzroka tog žalosnog stanja »*Sollicitudo rei socialis*« spominje izričito samovoljno djelovanje ekonomskih, finansijskih i društvenih mehani-

20 Budući da »globalna planifikacija« i »racionalna organizacija« pripadaju u djelokrug države, treba upozoriti da se ova dužnost ne smije pretvoriti u jednostavnu centralizaciju od javne vlasti. Radi se o »ispravnoj i razumnoj koordinaciji u okviru koje mora biti zajamčena slobodna inicijativa pojedinih osoba, slobodnih skupina, mjesnih radnih središta i kompleksa, vodeći dakako računa o subjektivnom karakteru ljudskog rada« (LE, br. 18).

21 Posljedice pogrešnog organiziranja ljudskog života na ekonomskom području su gramzljivost, sebičnost, isključenje drugoga iz zajedničke dobrobiti, itd., što opet uzrokuje »gomile nezaposlenih, poluzaposlenih, neizmjereno mnoštvo gladnih« (LE, br. 18/6).

22 Upravo ovi elementi stoje u temelju podjele svjetske zajednice na Prvi, Drugi, Treći a katkada i Četvrti svijet. Ovaj posljednji ne upotrebljava se samo prigodno za tzv. nedovoljno razvijene zemlje, nego također i za područja velikog siromaštva bogatih zemelja (usp. SRS, br. 14/5).

zama a što se očituje siromaštvom, recesijom, urbanizacijom i nezaposlenošću. Stoga nimalo ne iznenađuje opetovani poziv papa na »stalno ponovno vrednovanje ljudskog rada, bilo pod vidom njegove objektivne svrhovitosti, bilo pod vidom dostojanstva subjekta svakog rada a to je čovjek« (SRS, br. 18/4/ prema LE, br. 18).<sup>23</sup>

Nezaposlenost je danak koji se plaća *globalnoj nerazvijenosti*, tj. zbivanjem u ekonomiji, financijama, ideologijskog suprotstavljanja, zlouporaba, manipulacija s pomoći upućene nerazvijenima i siromašnima, u međunarodnoj podjeli rada itd. »Čovjek se mora osjetiti pogođenim«, kaže Ivan Pavao II, »uznemiravajućom činjenicom golemih razmjera, a to je da postoje gomile nazaposlenih i poluzaposlenih... Ta činjenica svjedoči kako unutar pojedinih političkih zajednica i u njihovim međusobnim odnosima na kontinentalnoj i svjetskoj razini - što se tiče organizacije rada i zaposlenja - ima nešto što ne funkcionira, i to baš na najkritičnijim i najvažnijim točkama društvenog života« (SRS, br. 18). Tako upravo nezaposlenost i poluzaposlenost postaju pokazatelji globalne nerazvijenosti (i ne samo ekonomske) u svijetu »zbog svcopćeg značaja i zbog tendencije rasta« (SRS, br. 18).<sup>24</sup> Nerazvijenost je dakle izravna posljedica nezaposlenosti (ukoliko je ova posljednja zapreka razvoju) jer čovjek bez rada ne može očitovati svoje energije i sposobnosti i biti nositelj razvoja i napretka. »Razvoj, naime, koji nije samo ekonomski, mjeri se i usmjeruje prema zbilji i pozivu čovjeka gledana u svcobuhvatnosti njegove egzistencije tj. prema mjerilu koje njega iznutra određuje. To je ujedno i nutarnji motiv i razlog opravdanja zaposlenja svakog radno sposobnog čovjeka. Gledano negativno, nezaposlenost zadire u samu srž čovjeka ukoliko je zapreka njegovom ostvarenju kao osobe, kao individualnog i društvenog bića. Nezaposlenost je nešto tuđe ljudskom biću. Stoga Ivan Pavao II. s pravom upozorava da je čovjek pozvan na rad koji tako postaje »temeljna dimenzija ljudskog postojanja na zemlji« u smislu da je rad »djelatnost koju treba vršiti na zemlji« (SRS, br. 30 - LE, br.4).

Ovakvo gledanje na problem nezaposlenosti upućuje na spoznaju da i odluke koje pokreću ili kočje rješavanje toga pitanja nisu samo ekonomskog reda, nego je riječ i o čimbenicima političke naravi. Stoga »da bi se prevladavali ... izopačeni mehanizmi i zamijenili novima, pravednijima, koji više odgovaraju zajedničkom dobru čovječanstva, nužna je *djelotvorna politička volja*« (SRS, br. 35/1). Međutim, papa ide još jedan korak dalje tvrdeći da je »ozbiljnije zapreke moguće u biti prevladati jedino mo-

23 Više o tome u *Per un autentico sviluppo dell'uomo e della società Le encicliche »Populorum progressio« e »Solicitudo rei socialis«* (a cura dell' A. C. I., Introduzione de G. P. SALVINI), AVE, Roma, 1989.

24 Usp. E. Rivas, »La preocupación social de la Iglesia« in *Teología y Vida*, n. 2-3 (1988), pp. 133-145.

*ralnim odlukama* svih odgovornih..., i radnika i poslodavaca, i države i sindikata« (SRS, br. 35.3).<sup>25</sup> Stoga, kad uzmemo u obzir zajedno ekonomske, političke i moralne naravi uzroka, dolazimo do onoga što Ivan Pavao II. naziva »grešnim strukturama« (SRS, br. 35,36). Ove u sebi sadrže sebičnost, kratkovidnost, pogrešne političke procjene, nerazborite ekonomske odluke, pretjeranu potrošnju, nepoštivanje prave ljestvice vrijednosti, moralnu izopačenost itd.<sup>26</sup> Drugim riječima, naše svagdašnje gospodarske, političke..., odluke moraju biti prožete duboko ljudskim istinskim stvarnostima: istinom, štovanjem, uzajamnim prihvaćanjem kako bismo uklonili glad, nezaposlenost, društvenu »bačenost« na rub života i sramotnu podjelu na bogate i siromašne.<sup>27</sup>

Zato u svojoj najnovijoj socijalnoj enciklici »Centesimus annus« - koja sadrži vrlo znakovit, produbljen i sustavan govor (ili razmišljanje) crkvenog Učiteljstva u suvremenom društvu i njegovim uspjesima i problemima - Ivan Pavao II. nije mogao zaobići »nezaposlenost« koja sve više i više pritišće suvremeno društvo. Papa je morao progovoriti i o tom pitanju budući da enciklika polazi od »čitanja povijesti« tj. »znakova vremena« a ne a priori oblikovanog nagovora.<sup>28</sup>

I ovdje će Ivan Pavao II. ponoviti već prije izrečenu misao da je »masa nezaposlenih plod sukoba između rada i kapitala (CA, 6).

Osim za odnos rada i kapitala, zaposlenost/nezaposlenost je vezana i uz štovanje odnosno kršenje ljudskih prava, što se očituje kako na Istoku, tako i na Zapadu, ili bogatom Sjeveru, odnosno siromašnom Jugu (CA, br. 24/1). Što se tiče npr. Zapada, njegov ekonomski sustav, prividno nadahnut liberalističkim načelima, predstavlja se kao otimanje ili grabež na štetu Juga sve siromašnijeg, vezanog dvostrukim vezom međunarodnih dugova, pritišćen avetima nezaposlenosti, gladi i bolesti. Stanje izgleda još sumornije kada se u obzir uzme činjenica da od toga trpe i bogati i siromašni, Sjever i Jug, jer je nezaposlenost prisutna na obje strane. K tome valja dodati i mjesne oligarhije i diktatorske režime, koji se u prvom redu brinu za naoružavanje i vlast, a ne za gospodarske i socijalne probleme stanovništva.<sup>29</sup>

25 Usp. B. Sorge, »Solidarietà e sviluppo«, u S. BASTIANEL, ..., *Strutture di peccato*, nav. dj., str. 57-64.

26 Usp. S. Bastianel, »Strutture di peccato. Riflessione teologico-morale«, u: Isto, str. 25.

27 Usp. Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju, br. 57, u: M. VALKOVIĆ, *Sto godina ...*, nav. dj., str. 670.

28 Usp. B. Sorge, »Il discorso della Chiesa sulla società contemporanea, u: *La Civiltà Cattolica*, 1992, II, str. 345.

29 Usp. »Terzo rapporto UNO sullo sviluppo umano«, in *Famiglia Christiana*, n. 19, 1992, str. 26.

Usp. Human Development Report 1992, u: *Novi vjesnik-Obzor*, Subota, 2. svibnja, 1992, str. 15b.

Sa stajališta nezaposlenosti situacija nije ništa bolja ni u bivšim zemljama realnog socijalizma. Iz dana u dan sve je glasnija, sve je više i više nezaposlenih što prijeti socijalnim nemirima. Istodobno, te zemlje polako kreću prema sustavu tržišnog gospodarstva kao do sada najboljem, ali pri tome očekuju pomoć od bogatog tržišnog gospodarstva zapadnih zemalja. Dok s jedne strane nastoje što bezbolnije prebroditi prijelazno razdoblje, s druge strane pak mogu postati plijen materijalistički usmjerenog Zapada. Prema »Centesimus annus« i jedni i drugi pozivaju se na uzajamno štovanje i pomaganje uz prihvaćanje posebnosti drugoga, vodeći se načelima štovanja ljudskog dostojanstva, prava na rad i solidarnost.

S ekonomskog stajališta, nezaposlenost uzrokuje propadanje slobodnih inicijativa i poduzetništva. Čovjek bez posla nema nikakve mogućnosti da ostvari ekonomske kreposti, marnost, radinost i razboritost (CA, br. 32/3). Jednako tako nezaposlenost mnogih ne smije postati »prilika« za poslodavce da zarade, niti povod da se nezaposleni pretvore u robu koja se kupuje i prodaje. Drugim riječima ekonomske kreposti ne smiju se pretvoriti u isključivi utilitarizam, ili još manje da bi utilitarizam služio kao mjerilo rješavanja problema nezaposlenosti (CA, br. 29).

Potom, papa vrlo dobro primjećuje jedan posve kontradiktoran proces u suvremenom društvu, tj. usavršavanjem tehnologije raste nezaposlenost. Stoga je posve opravdano pitanje, kako u društvu slobodnog rada, poduzetništva i participacije - modelu koji još treba izgraditi - postići punu zaposlenost? U enciklici se ne daje izravan odgovor, ako se misli na sasvim tehnička i tehnološka rješenja, nego se nude načela kojima se treba voditi da bi se došlo do zadovoljavajućeg rješenja. Tako se npr. ističe da svrha zaposlenja nije »samo raditi« tj. imati, nego, prije svega, poslom se ostvaruje »biti« (CA, br. 39/4); društvo mora osigurati svakom pojedincu, sposobnom za rad, da svoje »pravo na rad« i djelatno vrši; rad mora biti u službi cjelovitog razvitka čovjeka, itd.

Upravo o mjeri zaštite prava na posao i o njegove pravednom rješavanju, ovisi cijelo društvo i njegove političke forme. Naime, ono društvo gdje se to pravo na posao sustavno nijeće, u kojem mjere ekonomske politike ne dopuštaju radnicima da postignu zadovoljavajuću razinu zapo-

U dokumentu je dotaknut i »problem nezaposlenosti« u okviru rastućeg jaza između bogatih i siromašnih a promatra se u odnosu rad-kapital i ulaganje-doprinos svakog pojedinca. Zahtijeva se prekidanje dosadašnje prakse »davanja« novca siromašnim zemljama uz konstataciju što je bilo više milijardi dolara, to su zemlje u razvoju i njihovi stanovnici postajali sve siromašniji: mnoštvo gladnih i nezaposlenih postaju tako obilježje tih zemalja (ali ne samo tih, nego i bogatih na Zapadu). Srž problema je u ponašanju bogatih. Lozinka pod kojom se treba ubuduće djelovati jest »Ostanite kod kuće, a kapital će vas već pronaći«.

To je posve u duhu »Centesimus annus«, koja ističe da je čovjek i njegovo dobro na prvom mjestu na ljestvici društveno-gospodarskog-političkog života.

slenja, ne može steći niti svoje etičko ozakonjenje niti društveni mir« (CA, br. 43/4). Tako je »briga društva u rješavanju pitanja nezaposlenosti uvjet »etičko ljudskog opravdanja postojanja i djelovanja određenog društvenog sustava« jer »socijalni mir... može biti osiguran samo ako radno sposobni mogu sudjelovati u igradnji vlastitog sada i sutra« (CA, br. 43). Jednako tako i vlasništvo nalazi svoje moralno opravdanje »time što stvara na dužan način i u dužno vrijeme, prilike za rad i ljudski uzrast za sve (CA, br. 43/4).

Osim društva i vlasništva, jednako tako i sama demokracija, ako želi biti vjerodostojna, mora, prije svega, djelotvorno omogućiti svima »pravo na sudjelovanje u radu« (CA, br. 47.1). Sve političke institucije u društvu moraju slijediti istu logiku (CA, br. 48/2). Radi se o »kolektivnoj odgovornosti« svih u društvu u skladu s načelom o »općoj namjeni dobara«. Sve ovo upućuje na zaključak da u rješavanju pitanja nezaposlenosti treba imati »jasne etičko-religiozne vrednote« (uz već postojeću ekonomsku proizvodnju, pravne i društvene organizacije) koje traže, i prema kojima se vode, »promjene mentaliteta ponašanja i struktura« (CA, br. 60/1).

Pri kraju, sažimajući učenje Ivana Pavla II. o »nazaposlenosti« u njegovim socijalnim enciklikama:

- nezaposlenost je protiv ljudskog dostojanstva,
- nezaposlenost je oblik nepravde i protivi se »pravu na rad«,
- radi se o svjetskom problemu globalnih dimenzija koji jednako pogađa i bogate i siromašne zemlje,
- nezaposlenost je izvor siromaštva i bijede,
- to je moralno zlo,
- uzroci nezaposlenosti su višestruki i složeni: ekonomski (rad - kapital - najamnina - akumulacija), politički (kapital - vlast), socijalni (gramzivost - »grešne strukture«), etički (nepoštivanje ljudskog dostojanstva...),
- rješenje treba tražiti na globalnoj razini, i to, prije svega, promjenom mentaliteta, načina razmišljanja, otklanjanjem pogrešnih struktura, čovjekovim nutarnjim obraćenjem...

### III. Nezaposlenost u hrvatskoj

*»Svatko ima pravo na rad i slobodu rada.  
Svatko slobodno bira poziv i zaposlenje  
i svakomu je pod jednakim uvjetima  
dostupno svako radno mjesto i dužnost«.*

(Ustav Republike Hrvatske 1990. g., čl. 54).<sup>30</sup>

S pravnog (i teoretskog) stajališta vrlo lijep, ljudski i kršćanski početak za mladu, samostalnu i demokratsku hrvatsku državu. Drukčije nije ni moglo biti! Ovaj član Ustava Republike Hrvatske sažimlje socijalno učenje Crkve i vrijednosti suvremenog demokratskog svijeta (u odnosu prema radu, radniku, zaposlenju).

Sa stajališta stvarnog stanja stvari (u ovom trenutku), stvarnost je međutim ponešto drukčija. Nije potrebno puno promišljanja da se uoče najvažnije oznake sadašnje ekonomske-socijalne situacije u hrvatskom društvu i kako do sada ostvareni rezultati nisu i ne mogu nikako biti utješni i umirujući. Nema sumnje da postoje razlozi za koje snosimo odgovornost, i pojedinac, i društvo, kao i oni koji nas uvjetuju. Uz to dodajemo i činjenicu da se nalazimo u razdoblju prijelaza (stvarnog a ne samo teoretskog) iz samoupravnog socijalističkog sustava u onaj slobodnog tržišta i poduzetništva.

Ekonomski promatrano, ulazimo u fazu »sirovog kapitalizma« (kao prva i nužna faza prema ostalim fazama slobodne tržišne ekonomije) karakteriziranu padom proizvodnje, povećanjem nezaposlenosti, odvojenosti kapitala od rada, socijalnim nemirima, štrajkovima, a sve to »okrunjeno« ratnim stanjem i uvjetima. Cjelokupna privreda djeluje u ratnim uvjetima. Sve skupa uzeto, ovo može dovesti do velikih potresa ne samo na ekonomskom području nego i na političkom. (Jedan od njih je i »napast« vraćanja na staro, jer prijelaz u novo zahtijeva velike žrtve i odricanja). Ako ovome dodamo teret nametnutog nam rata, potom politička nezrelost nekih stranaka, borba za vlast, još uvijek prisutan socijalističko-komunistički način razmišljanja i djelovanja ne malog broja ljudi na odgovornim položajima u politici, ekonomiji i kulturi, tada veliko mnoštvo neza-

30 Također i u Ustavu SR Hrvatske iz g. 1974. piše: »Jamči se pravo na rad... Jamči se, pod uvjetima određenim po zakonu, pravo na materijalno osiguranje za privremene nezaposlenosti« (čl. 234).

U članku 235: »Jamči se sloboda rada. Svatko slobodno bira svoje zanimanje i zaposlenje. Svakome je građaninu, pod jednakim uvjetima, dostupno svako radno mjesto i svaka funkcija u društvu«.

poslenih postaje »normalna stvar«. Zbog toga se cijelo društvo u Hrvatskoj nalazi u sve eksplozivnijoj socijalnoj situaciji.<sup>31</sup>

Očito je da u takvoj situaciji (gdje je, prema neslužbenim procjenama 300 tisuća nezaposlenih, ne računajući one prisilno poslane na odmor) nije dovoljno imati samo ustavno jamstvo prava na rad (iako je to prvi i prijeko potreban korak u pravnoj državi). Potrebno je stvarati političke, gospodarske i socijalne uvjete da bi se to pravo moglo ostvarivati. Koje korake i mjere poduzeti? Prije svega, svima i svakome u Hrvatskoj - pojedincu, sindikatima, državi - trenutna situacija treba postati jasan znak ozbiljnosti vremena u kojem živimo. Shvatiti i prihvatiti da nije trenutak za životarenje, stranačko nadmudrivanje, lažna obećanja, politički dilentanizam, borbu za vlast, traženje »službenog krivca« i čekanje da nam drugi rješava naše vlastite potrebe.

U tom i takvom gospodarskom, društvenom, socijalnom i političkom kontekstu pitanje »nezaposlenosti« dobiva na svojoj »važnosti«. Što činiti da se broj nezaposlenih smanji, da se otvori što veći broj novih radnih mjesta da bi svi mogli ostvarivati svoje Ustavom zajamčeno »pravo na rad«? Prije nego prijedem na konkretno, želio bi istaknuti jednu stvar: nitko naime ne osporava radnicima - nezaposlenima da traže zaposlenje. No pri tome moraju voditi brigu o stvarnim mogućnostima društva koje katkada uistinu ne odgovaraju potrebama stanovništva. Dakako da u tom slučaju dolazi do napetosti koje se mogu kontrolirati i smanjiti samo uz sudjelovanje svih činitelja u igri. Drugo što želim istaknuti jest to da se ovdje ne ide za tim da se dadnu točne i konkretne mjere (ekonomske, tehničke, tehnološke) u rješavanju problema nezaposlenosti, nego, prije svega, načela prema kojima se treba ravnati u donošenju odluka i u djelovanju. Evo nekih od smjernica prema socijalnom nauku Crkve:

- prihvaćanje odgovornosti društva i države (za nezaposlene), i to: preko razumne ekonomske politike koja bi jamčila uravnotežen rad i uvjete

31 Tko i kako zapravo diktira ritam povećanja ili smanjenja nezaposlenosti? Tko je vlasnik novca ili kapitala? Tko se koristi procesom »privatizacije« i kupuje društvenu imovinu? Odakle mu novac? Ne kupuju li dionice sadašnji bivši direktori poduzeća koji su »samoupravnim« putem otudili novac radničke klase s kojim sada žele (opet) kupiti radnike? Stvar postaje još zmršenija ako ovi »crveni kapitalisti« politički pripadaju izbornim gubitnicima. Što ako se s pomoću novostečene ekonomske moći žele dočepati i političke moći? Ne vraćamo li se tako ponovo u »samoupravni socijalistički« sustav gdje radnici i opet ostaju samo roba na prodaju? Što je zadaća države u takvim okolnostima? Budući da radnici nemaju kapitala, mora li država podržavljivati poduzeća kao prvu fazu, da bi u slijedećoj fazi predala ih radnicima (i na taj bi način spasila da kapital ponovo ne prijede u ruke bivših komunista)? Kako to izvesti? Srž problema je u političkom i ekonomskom poštenju, odnosno u činjenici da država radi za radnike, za opće dobro i da se svi pojedinci vode i djeluju prema načelima ekonomskih kreposti: marnosti, radinosti i poštenja.

u nezaposlenost; preko politike profesionalne rekvalifikacije kojom bi se uspjelo radnicima olakšati prijelaz iz sektora u krizi u druge sektore i razvitku; preko donošenja zakonskih mjera kojima se spriječavaju sramotne pojave iskorištavanja nezaposlenih u bilo kojem obliku (usp. CA, br. 15);

- cijelo društvo mora se ponašati prema svojim nezaposlenim članovima prema načelu solidarnosti: država je dužna i nezaposlenima osigurati životni minimum (dakako vodeći brigu o stvarnim mogućnostima);

- ne pod svaku cijenu forsirati (tehnološki) razvitak na štetu rada koji osim ekonomske dimenzije ima i ljudsku dimenziju: radije imati manje uz zaposlenje svih;

- svaki je pojedinac pozvan na velikodušan, savjestan i požrtvovan rad prema ekonomskim krepostima marnosti, radinosti i poštenja;

- država mora spriječiti velike razlike u plaćama, ali istodobno poticati i slobodno poduzetništvo i otvaranje novih poduzeća (Ovo zahtijeva napor od svakog pojedinca da se oslobodi od »samoupravno-socijalističkog neodgovornog ponašanja« jer slobodno poduzetništvo ne pozna uravnilovku i preživljavanje na račun drugih). Samo osobni doprinos ima pravo na kolektivnu potporu, a društvo je pak dužno pomoći pojedincu u njegovoj zauzetosti (usp. CA, br. 10);

- država se u rješavanju problema zaposlenosti/nezaposlenosti mora voditi načelom općeg dobra.

Sve ove, ali i maloprije nabrojane, mjere vrijede i u mirnodoposko doba. No, što treba činiti u ratno vrijeme u kojem se Hrvatska nalazi? Odgovor je taj da neke od spomenutih mjera valja nastojati ostvariti u mjeri u kojoj je to moguće uz napomenu da su svi činitelji pozvani na maksimalnu solidarnost, što po sebi isključuje svaki pokušaj zarade političkih poena na račun nezaposlenih koji tako postaju predmet političkih igara. Ne treba nikada zaboraviti da je put u slobodno tržišno gospodarstvo i političku demokraciju naš vlastiti izbor. To zahtijeva određene žrtve i odricanje od stare i nove sebičnosti, to treba biti i snaga kojom će se polako ali uporno nadvladavati i poteškoće koje nam donosi nametnuti nam rat.

### *Zaključak*

U članku sam nastojao opisati neke »dimenzije« problema nezaposlenosti kao i njegovih rješenja u svjetlu socijalnog nauka Crkve.

Riječ je o globalnom, svjetskom problemu koji postaje sve prisutniji, a pogađa u većoj ili manjoj mjeri kako siromašne, tako i bogate zemlje. To upućuje na zaključak da se i rješenje treba tražiti na općesvjetskoj razini.

U pronalaženju rješenja u konkretnim prilikama treba se voditi stvarnim optimizmom odnosno ići za tim da se što većem broju radno sposobnih ljudi omogući čovjeka dostojan rad. Drugim riječima, zaposlenje svih

nezaposlenih ostaje ideal za kojim se teži. No, valja odmah pridodati da s ekonomskog stajališta, nije moguća potpuna zaposlenost svih radno sposobnih. To ipak ne znači da i političke i ekonomske institucije nisu nužne ići za maksimalno mogućim brojem zaposlenih, odnosno nezaposlenost svesti u najmanju moguću mjeru.

Cjelokupan socijalni nauk Crkve, osim horizontalne, ističe i transcendentnu dimenziju svakog čovjeka, promatra ga kao suradnika sa Stvoriteljem u dijelu stvaranja. U tom svjetlu treba vrednovati ljudski rad preko kojega čovjek ostvaruje sebe prema Božjoj zamisli. Čovjeku je dakle dužnost raditi a odatle proizlazi pravo svakog čovjeka na rad.

Ovakvo razmišljanje treba biti polazna točka i podloga za rješavanje problema nezaposlenosti u Hrvatskoj gdje »masa nezaposlenih« iz dana u dan raste uz ozbiljnu prijetnju socijalnom miru. Uzimajući u obzir vrijeme u kojem se hrvatsko društvo trenutno nalazi - proklamirani put u slobodnu tržištu, poduzetničku ekonomiju, uz još uvijek prisutan »samoupravno-socijalistički« način razmišljanja, nametnutim nam ratom uništena, nacionalna ekonomija i razrušena zemlja - čini mi se da bi se odgovorni politički, ekonomski i radnički čimbenici trebali voditi ovim smjernicama pri rješavanju nezaposlenosti: dobro čovjeka mora biti na prvom mjestu (tj. prvenstvo osobe nad strukturom); ne pod svaku cijenu forsirati gospodarski napredak na štetu zaposlenosti (tj. prvenstva rada nad proizvodnjom, kulturnog nad ekonomskim); tehnološkom višku osigurati minimum za dostojan život; država mora pomagati i promovirati selo i seljaka te poljodjelstvo uz porazne olakšice, dotacije itd. (da se smanji pritisak na grad i smanji proces urbanizacije); ostvariti mala poduzeća i tako stvarati nova radna mjesta; poticati i prihvaćati privatnu inicijativu; država mora spriječiti svim sredstvima koje mogu povećati nezaposlenost kao npr. »posjedovanje« dva radna mjesta, izbjegavanje radne obveze i osobnog doprinosa zajedničkom dobru. Dakako da te i druge mjere obuhvaćaju i radnike od kojih se zahtijeva da djeluju marno, radino i pošteno.

Sve maloprije navedeno treba biti vođeno načelom da sloboda ekonomskog napretka mora biti podvrgnuta istini o čovjeku i njegovu dostojanstvu. To zahtijeva samodisciplinu svih čimbenika u igri preko kojeg se očituje ljudska, moralna i politička zrelost cijelog društva. To je upravo ono na što Crkva potiče u svim svojim dokumentima o socijalnoj nauci.

*UNEMPLOYMENT IN THE LIGHT OF SOCIAL TEACHINGS OF THE CHURCH*

*Josip Jelenić*

***Summary***

*The social teaching of the Church consider »unemployment« within the context of the relationship between work and capital - mainly emphasising the person and personal dignity as the principle according to which human activities and property should be evaluated. The problem of unemployment should be approached taking account of general welfare, priority of work before capital, of the person before profit...*